

літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.

Нищета В. А.,

доктор педагогічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

ДИДАКТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИМІРІ РИТОРИЗАЦІЇ

Педагогічне спілкування охоплює навчальну діяльність і всі аспекти освітнього процесу в закладах середньої освіти в широкому розумінні, які стосуються педагогів, учнів і батьків: позанавчальну діяльність, увесь спектр систематичних та епізодичних заходів позакласної роботи з навчального предмета, виховну роботу класного керівника, спілкування на перервах, телефонну комунікацію, листування з батьками тощо. Проте в професійній діяльності вчителя-словесника провідним складником педагогічного спілкування постає саме **дидактична комунікація** на уроках, яка має бути (1) особистісно орієнтованою (спрямованою на реалізацію індивідуального підходу, який зобов'язує педагога розмовляти з учнями в сукупності, виокремлюючи кожного в сукупній аудиторії) і (2) соціально орієнтованою, у ході якої учитель (за О. Леонтєвим) моделює особливості конкретної аудиторії, що є для неї суттєвими й могли б допомогти встановити з нею зворотний зв'язок [2, 206].

Риторизація в шкільній мовній освіті як лінгводидактична категорія є процесом поступового, перманентного цілеспрямованого «входження» риторики й риторичного в освітній процес сучасної школи, зокрема, у навчання української мови, а запровадження риторизації ми пов'язуємо з технологічним підходом.

Будь-яка педагогічна технологія в процесуально-діяльнісному вимірі відповідно до висновків Г. Селевка безпосередньо постає процесом здійснення діяльності суб'єктів, їхнього цілевизначення, планування, організації, реалізації цілей та аналізу результатів діяльності [4, 51]. Аналогічно **технології риторизації** в шкільній мовній освіті позиціонуємо як процес збагачення діяльнісних аспектів навчання української мови риторичними смислами від цілевизначення до результатів.

У вимірі риторизації дидактична комунікація на уроці української мови має такі параметри:

1. Опосередкований темою зміст уроку (теоретична інформація, навчальні тексти, способи діяльності, цінності), постає змістом і тематичним центром дидактичної комунікації.

2. Проєктування дидактичної комунікації полягає у визначенні вчителем складників риторичної ситуації («Коли говориш, маєш знати / (І думай, друже,

тільки так): / КОМУ сказати, ЩО сказати, / І ДЕ, КОЛИ і ЯК») відповідно до риторичних категорій: етосу (соціального портрету класу; наявного сукупного досвіду учнів; пошуку взаємних інтересів у навчальній темі; що я маю зробити – що я можу зробити), пафосу (із якою метою діятиму; як діятиму; відповідності теми спілкування до загальним змістовим смислам навчання), логосу (потенційних проблемних питань; потенційних запитань учнів як реакції на риторичний текст учителя; потенційної відповідної реакції на риторичний текст учителя; причиново-наслідкових зв'язків у поясненні; риторичної аргументації).

3. Етап реалізації проєкту риторичної комунікації передбачає здійснення риторичної діяльності в процесі розгортання навчального заняття як риторичного діалогу. Відбувається реальна риторична діяльність, у ході якої має місце обмін суб'єктами дидактичної комунікації риторичними текстами, що забезпечує їхню активну діалогічну взаємодію.

4. Ініціатива в дидактичній комунікації належить учителеві, який першим пропонує учням риторичний текст (мовленнєвий твір жанру «розповідь», «пояснення» тощо) із використанням навчальних текстів (текстів із підручників, дидактичних матеріалів), спираючись на чуттєвий досвід і досвід життєдіяльності школярів і реалізуючи цілі інформування, впливу, стимулювання до творення риторичних текстів у відповідь (так ініціатива в риторичному діалозі переходить до учнів).

5. У відповідь на риторичний текст учителя учні створюють вторинні риторичні тексти, які включають у себе реалізацію мовленнєвої поведінки та виконання відповідних до теми навчання-спілкування навчальних дій, унаслідок чого педагог отримує інформацію про ступінь поетапного оволодіння школярами предметним змістом, про проблеми й ускладнення, про запитання, що виникли, про міру включення в риторичний діалог та їхній емоційний стан. Одночасно учитель сприймає спонукальний та емоційний вплив з боку учнів (отримує свідчення про захоплення учнів від спілкування, міру інтересу до осягнення предметного змісту, сформованість цінностей досягнення тощо), що сприяє підтриманню атмосфери доброзичливості, довіри, взаємної поваги та приводить до створення й реалізації нових риторичних текстів.

6. У процесі реалізації технології риторизації відбувається не лише риторичний діалог між суб'єктами дидактичної комунікації, а й риторичний діалог із навчальним текстом: відповідно до вчення М. Бахтіна [1], навчальний текст як завершене «висловлювання-1» містить у собі експліцитну, імпліцитну чи потенційну діалогічність, яка полягає в можливості для суб'єкта висловити своє ставлення до предмета мовлення у «висловлюванні-1» і стимулює суб'єкта до творення «висловлювання-2» у відповідь.

7. Результативно-оцінювальний етап технології риторизації передбачає діалогічне обговорення ефективності дидактичної комунікації на підставі здійснення всіма суб'єктами активної риторичної рефлексії як риторичного діалогу із собою: чи відбувся діалог (комунікація) емоцій; чи відбувся діалог цінностей досягнення й цінностей ставлення до предметного знання й спілкування; чи реалізована взаємна зацікавленість у результатах спілкування;

чи відбулися якісні зміни (розвиток) в дидактичній комунікації; чи виявляли (чи всі виявляли) учасники дидактичної комунікації власну суб'єктність; які рольові позиції посідали суб'єкти спілкування (найбільша ефективність риторичного діалогу може бути досягнута за умови діалогу «Дорослий» – «Дорослий» із тимчасовою зміною позицій учитель-«Дорослий» – учень-«Дитина» (за необхідності реалізації суб'єкт-об'єктного спілкування) та учитель-«Дитина» – учень-«Дорослий» (за необхідності використання вчителем риторичної норми в мовлення чи застосування прийому вчительської помилки); чи відбулася особистісна самореалізація суб'єктів риторичної діяльності).

8. Ступінь реалізації принципів формування досвіду позитивної педагогічної взаємодії й гармонізувального діалогу та висновок про ефективність / оптимальність спілкування суб'єктів дидактичної комунікації визначає перспективи подальших технологічних дій: реалізація суб'єктного досвіду життєдіяльності та усвідомлення реальності постають підставами для мотивації майбутніх досягнень у дидактичній комунікації, організованій за процедурами риторичної діяльності.

Отже, дидактична комунікація в шкільній мовній освіті у вимірі риторизації постає допоміжним засобом навчання української мови, опосередковано впливаючи на здобуття предметних результатів [3].

Технологія риторизації в шкільному курсу української мови внаслідок збагачення процесу засвоєння учнями аспектів мовної змістової лінії навчальної програми риторичними смислами й риторичними способами діяльності сприяє активному залученню учнів до опанування риторичної теорії й використання її в практиці мовленнєвого спілкування, що позитивно впливає на формування в них риторичних умінь і риторичної компетентності.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / сост. С. Г. Бочаров. Москва: Искусство, 1986. 445 с.
2. Леонтьев А. А. Психология общения: учеб. пособ. Москва: Смысл, 1999. 365 с.
3. Ницета В. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 340 с.
4. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. Москва: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.